

شاعری وارد دانشکده شد

دم در

ذوق خود را به نگهبانی داد (سید حسن حسینی)

در سال دهم با درس مهم علوم و فنون ادبی آشنا شدید و بخشهای مختلف این کتاب را شناختید. دیدید که بخش‌هایی از کتاب بیشتر مبتنی بر حفظیات بود (علوم)، ولی در بخش آرایه‌های ادبی و موسیقی شعر، کار بیشتر جنبه ذوقی داشت (فنون).

هدف ما و شما در کتاب حاضر این است که شما برای امتحان نهایی آماده بشوید. یعنی جوری درس را بخوانید و بفهمید و بعد تمرین کنید و آموخته‌ها را تکرار کنید تا هم از نظر علمی و هم از نظر فنی به سطح عالی برسید. تلاش ما در کتاب حاضر بر این بوده که در رسیدن به این اهداف، به گونه‌ای مطالب را عرضه و دسته‌بندی کنیم که عبور از این مسیر را برای شما آسان‌تر و چه‌بسا شیرین‌تر کند.

در آغاز درس‌نامه‌ها به ماهیت مباحث درس پرداخته‌ایم تا روش مطالعه و تمرین و اساس و محور موضوع روشن شود. سپس مطالب درسی را همراه با مثال‌های جدید آوردیم و چند نمونه سؤال امتحانی در میان این بخش گنجاندیم تا هم در حین مطالعه درس یک خودارزیابی سریع صورت بگیرد و هم این‌که ذهنیت و شناختی اولیه از شیوه و روش طرح سؤالات امتحانی پیدا کنید. خودارزیابی‌ها و کارگاه‌های تحلیل فصل کتاب درسی را با پاسخ‌های تشریحی دقیق و کامل بعد از متن درس آوردیم.

اما بخش مهم دیگر این کتاب، بخش سؤالات امتحانی است که پس از درس‌نامه آمده است. در این بخش، سؤالات را براساس شیوه طراحی آن‌ها دسته‌بندی کردیم. سؤالات دارای جای خالی، سؤالات مبتنی بر تعیین جملات درست و غلط، سؤالات دارای پاسخ تشریحی و در پایان سؤالات چندگزینه‌ای.

از نظر سطح کیفی، می‌توان این سؤالات را به سه دسته تقسیم کرد؛ یکی سؤالات آزمون‌های نهایی که پرتکرار هم هستند. دسته دوم، سؤالاتی هستند که براساس همین سؤالات نهایی و مشابه آن‌ها طراحی شده‌اند. دسته سوم سؤالات ویژه‌ای هستند که کمی بالاتر از سطح این سؤالات هستند و با علامت مشخص شده‌اند. هدف از طراحی این سؤالات، آمادگی شما برای نوآوری و افزایش احتمالی سطح سؤالات در آزمون‌های پیش‌روست.

در پاسخ‌های همه سؤالات کوشیدیم روش رسیدن به پاسخ را تشریح کنیم تا ابهام و سؤالی برای شما باقی نماند. طبیعی است که در آزمون‌ها شما فقط آن بخش پاسخ را که خواسته شده نوشت.

در طراحی نمونه سؤالات پایان نیم‌سال اول و نیم‌سال دوم و پاسخ‌های آن‌ها نیز همین ملاحظات را در نظر داشتیم.

فراتر از بیست!

حالا این‌ها که گفته شد چه ربطی داشت به آن شعری که در آغاز صفحه خواندید؟

ربطش این است که ما دوست داریم این همه تکرار و تمرین و خواندن و حل سؤال و تحلیل جواب، ذوق شما را کور نکند. و برای همین بود که تا جایی که می‌شد، مثال‌های متنوع و متفاوتی در کتاب افزودیم تا شما علاوه بر این‌که مثال‌های پرکاربرد کتاب درسی و امتحان‌های نهایی را به ذهن می‌سپارید، گه‌گاهی ذهن خود را با این مثال‌ها و نمونه‌ها به چالش جدیدی وارد کنید، با آن‌ها قدری کلنجار بروید و به قول اهل فرهنگ و ادب، چه‌بسا به «لذت کشف» هم برسید. آن وقت است که نگهبان ذوق خود خواهید ماند. مثل شاعر این ابیات که در دانشگاه به استادی هم رسید، بی‌آن‌که لازم باشد ذوق خود را به نگهبانی تحویل داده باشد.

بیا بید تا عین «عین القضاة»

میان دل و دین قضاوت کنیم

اگر سنت اوست نوآوری

نگاهی هم از نو به سنت کنیم

بگو قافیه سست یا نادرست

همین بس که ما ساده صحبت کنیم

رعایت کن آن عاشقی را که گفت:

بیا عاشقی را رعایت کنیم (قیصر امین‌پور)

این کتاب را تقدیم می‌کنیم به همه دانش‌آموزانی که از ذوق خود نگهبانی می‌کنند، با ساده صحبت کردن، حتی با قافیه نادرست.

گروه تألیف

فهرست

فصل چهارم

- درس ۱۰: سبک هندی (سبک‌شناسی قرن‌های ۱۰ و ۱۱) ۱۰۴
- سؤال‌های امتحانی ۱۰۹
- درس ۱۱: پایه‌های آوایی همسان دولختی ۱۱۴
- سؤال‌های امتحانی ۱۲۱
- درس ۱۲: کنایه ۱۲۶
- سؤال‌های امتحانی ۱۳۱
- کارگاه تحلیل فصل ۱۳۴

پاسخ‌نامه

- پاسخ‌نامه ۱۴۰

امتحانات

- مشاوره شب امتحان ۱۷۲
- امتحان شماره (۱): نمونه امتحان نوبت اول ۱۷۴
- پاسخ امتحان شماره (۱): نمونه امتحان نوبت اول ۱۷۷
- امتحان شماره (۲): نمونه امتحان نوبت اول ۱۷۸
- پاسخ امتحان شماره (۲): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۸۱
- امتحان شماره (۳): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۸۲
- پاسخ امتحان شماره (۳): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۸۵
- امتحان شماره (۴): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۸۶
- پاسخ امتحان شماره (۴): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۸۹
- امتحان شماره (۵): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۹۰
- پاسخ امتحان شماره (۵): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۹۳
- امتحان شماره (۶): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۹۴
- پاسخ امتحان شماره (۶): نمونه امتحان نوبت دوم ۱۹۸

فصل اول

- درس ۱: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های ۷، ۸ و ۹ ..... ۸
- سؤال‌های امتحانی ۱۵
- درس ۲: پایه‌های آوایی ۲۰
- سؤال‌های امتحانی ۲۶
- درس ۳: تشبیه ۲۹
- سؤال‌های امتحانی ۳۷
- کارگاه تحلیل فصل ۴۲

فصل دوم

- درس ۴: سبک‌شناسی قرن‌های ۷، ۸ و ۹ (سبک عراقی) ۴۳
- سؤال‌های امتحانی ۴۸
- درس ۵: پایه‌های آوایی همسان (۱) ۵۲
- سؤال‌های امتحانی ۶۰
- درس ۶: مجاز ۶۴
- سؤال‌های امتحانی ۶۹
- کارگاه تحلیل فصل ۷۳

فصل سوم

- درس ۷: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های ۱۰ و ۱۱ ..... ۷۴
- سؤال‌های امتحانی ۷۹
- درس ۸: پایه‌های آوایی همسان (۲) ۸۳
- سؤال‌های امتحانی ۸۸
- درس ۹: استعاره ۹۲
- سؤال‌های امتحانی ۹۹
- کارگاه تحلیل فصل ۱۰۳

درس ۱ : تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم

چی به چیه؟

حمله مغول‌ها یکی از تلخ‌ترین حوادث تاریخ ماست. تو این درس وضعیت فرهنگی ایران در دوران غزنوی و سلجوقی، دوره مغول‌ها و بعد از اون بررسی می‌شه. این درس دو تا موضوع مهم داره:

موضوع اول: رایج به اوضاع تاریخی و اجتماعی و سیاسی مملکت، تو قرن‌های هفتم و هشتم و نهم و این‌که این اوضاع، چه تأثیرهایی روی فرهنگ و ادبیات گذاشتن. موضوع دوم: اسامی شاعرها و نویسندگانی مشهور این چند قرن، به علاوه آثار و اطلاعات مهمشون.

چه جوری بخونم؟

درس‌های تاریخ ادبیات قبلی هفتی هستن، قبلی‌ها! هواسِت به تک‌تک کلمات مهم و کلیدی‌هاش، هر کدومشون ممکنه موضوع یه سؤال باشن و یه بارم ۲۵٪ توشون قایم شده باشه. به ارتباط بین وقایع و اوضاع اجتماعی با اتفاقات ادبی‌ای که به خاطر اون اتفاقات رخ می‌ده هم باشه. اسم شاعرها و نویسندگانی و کتاب‌هاشون هم که دیگه فوراً طرح انواع و اقسام سؤاله. (توجه به مباحث علت و معلولی فراموش نشه.)

اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در قرن‌های هفتم و هشتم و نهم

قرن‌های هفتم

برخی عوامل سیاسی و اجتماعی مثل { روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی و تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم } موجب تغییر سبک در متون زبان فارسی شدند.

سبک‌های بینابین و آذربایجانی از سبک خراسانی فاصله گرفتند و کم‌کم سبک عراقی به وجود آمد. سبک عراقی از اوایل قرن هفتم تا اوایل قرن دهم سبک غالب متون ادب فارسی بود؛ یعنی سیصد سال.

حمله مغولان و تأثیرات آن مغولان در اوایل قرن هفتم (۶۱۶ ق.) به نواحی مرزی ایران حمله کردند و بعد به تدریج بر نواحی دیگر هم چیرگی یافتند و به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب عمده‌ای رساندند.

خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد. بسیاری از مدارس که مهد علم و فرهنگ بودند، از بین رفتند.

بزرگانی چون { نجم‌الدین کبری، فریدالدین عطار نیشابوری و کمال‌الدین اسماعیل } کشته شدند.

رونق‌یافتن تصوف بعد از حمله مغول و تیمور با حمله ویرانگر مغول و بعد از آن هجوم وحشیانه تیمور و حکومت ظالمانه این دو، علاوه بر بناها و آبادانی‌ها، بنیان فرهنگ و اخلاق نیز نابود گردید. به خاطر این اتفاقات، دوستداران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند، اغلب منزوی شدند و به تصوف پناه بردند تا به آرامش برسند. آن‌ها برای تسکین خود به ادبیاتی روی آوردند که به موارد زیر تکیه داشت:

عواطف انسانی، ترویج روحیه تساهل و تسامح، خدمت به خلق، آزادگی، اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا

یک شعر مهم و سؤال‌خیز

متن شعر

کس نیست که تا بر وطن خود گیرد / بر حال تباه مردم بد گیرد
دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود / امروز یکی نیست که بر صد گیرد

شاعر: کمال‌الدین اسماعیل

جایگاه و مقام شاعر: مداح جلال‌الدین خوارزمشاه

سرانجام شاعر: در سال ۶۳۵ ه. ق. به دست مغولان در اصفهان کشته شد.

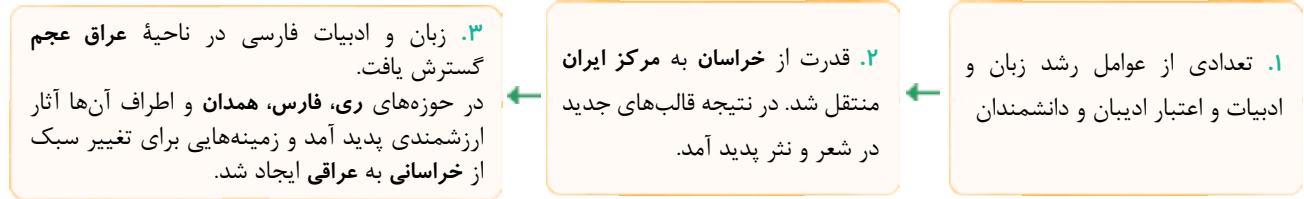
موضوع شعر: قتل عام سال ۶۳۳ ه. ق. در اصفهان

در اواخر حکومت مغول، بساط حکومت آخرین خلیفه عباسی المستعصم بالله برچیده شد. با توجه به پایان‌یافتن خلافت (علت) ← چی شد؟ (معلول) زبان رسمی و رایج عربی و نگارش به آن زبان از رواج افتاد. (علت) ← بعدش چی شد؟ (معلول) توجه به زبان فارسی که زبان توده مردم بود، رونق بیشتری گرفت. حالا چرا به سبک این دوره می‌گن «عراقی»؟ بعد از حمله مغول کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد. شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره غالباً از شهرهای اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و ... بودند.

اولین نشانه‌های تغییر سبک از زمان سلجوقیان آغاز شد، اما خراسان هنوز به طور کامل ویران نشده بود.

در این دوره (قرن ۷) زبان و ادبیات فارسی مثل بسیاری از دانش‌های دیگر، با دوره‌های پیش از خود متفاوت شد و به نوعی دچار سستی و نابسامانی گردید. دو دلیل سستی زبان فارسی در این دوره } بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته یا متواری شدند. دیگر از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور خبری نبود. در این دوره، عوامل مثبتی نیز وجود داشت که رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان و دانشمندان را موجب شد.

حالا تو بگو

۱- کدام مورد، از عوامل تأثیرگذار در تغییر سبک خراسانی به عراقی بود؟

- الف) روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سامانی
- ب) تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم
- پ) حمله چنگیز و پس از آن تیمور

۲- کدام اتفاق در اوایل قرن هفتم رخ داد؟

- الف) حمله مغول
- ب) آغاز سبک عراقی
- پ) هر دو مورد

۳- کدام شخص از کشته‌شدگان حمله مغول نبود؟

- الف) عطار نیشابوری
- ب) نجم‌الدین دایه
- پ) کمال‌الدین اسماعیل

۴- کدام مورد راجع به کمال‌الدین اسماعیل صحیح است؟

- الف) مداح جلال‌الدین خوارزمشاه بود.
- ب) در قتل عام مردم اصفهان در سال ۶۳۳ ق. کشته شد.
- پ) غزل «کس نیست که تا بر وطن خود گیرد» را سروده است.

۵- کدام مورد درباره پایان خلافت عباسی صحیح است؟

- الف) این اتفاق در اوایل حکومت مغول رخ داد.
- ب) زبان رسمی و رایج عربی از رواج افتاد.
- پ) فارسی به زبان توده مردم تبدیل شد.

پاسخ: ۱ گزینۀ «ب» ۲ گزینۀ «پ» ۳ گزینۀ «ب»

۴ گزینۀ «الف» (کمال‌الدین اسماعیل درباره قتل عام سال ۶۳۳ ق. شعر سروده و خود دو سال بعد به قتل رسیده است. شعر مذکور یک رباعی است، نه غزل).

۵ گزینۀ «ب»

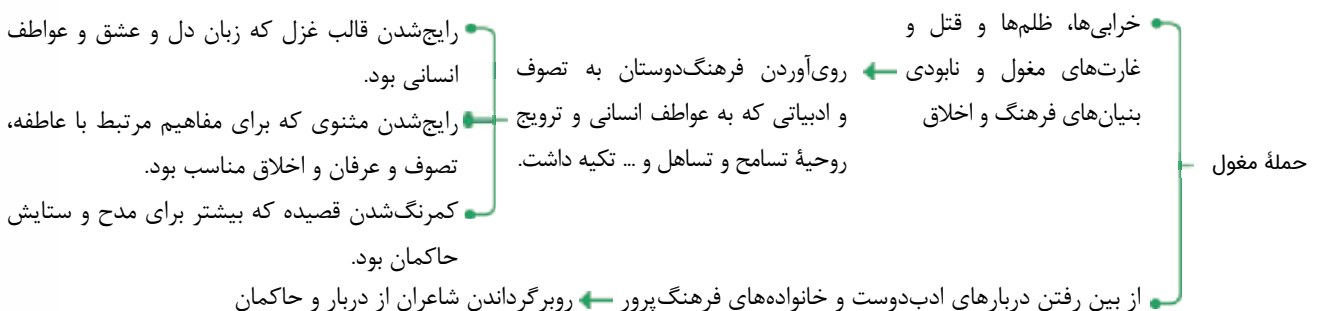
وضعیت شعر و نثر در این دوره

۱ شعر این عصر نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق و آسمانی شد. (چند خط بالاتر گفتیم ادبیات این دوره به مواردی مثل عواطف انسانی و ... تکیه داشت.)

- اکثر شاعران از حاکمان } قصیده، که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد.
- روی برتافتند. در نتیجه } غزل، که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت.
- مثنوی، برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد.

۲ در نمونه‌های ارزشمندی از مثنوی، مانند مثنوی مولوی، حماسه‌ای عرفانی سروده شد که قهرمانش انسان پاک‌نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.

فب، حالا این روند علت و معلولی مهم رو با دقت ببین:

- ۱ ساده‌نویسی، در آثاری مانند طبقات ناصری و مرصادالعباد
- ۲ پیچیده‌نویسی، در آثاری مانند تاریخ و صاف و تاریخ جهانگشای جوینی. محتوای نثرهای پیچیده عمدتاً تاریخ حاکمان وقت بود.

مهم‌ترین شاعران و نویسندگان قرن هفتم

مولانا جلال‌الدین بلخی (معروف به مولوی)

- آثار منظوم و ویژگی‌های آن:
  - مثنوی معنوی
  - دیوان شمس
- (در این دو اثر بسیاری از معارف بشری و مسائل عرفانی را بیان کرده است.)
- آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها:
  - فیه‌مافیه
  - مجالس سبعه
- این دو اثر را مولانا گفته و شاگردانش نوشته‌اند.
- مکاتیب: مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود او که سبک نثر او را بهتر و بیشتر نمودار می‌سازد.
- توضیحات: او از شاخص‌ترین شاعران عارف است. در دو محور اندیشه و احساس آثاری جاودانه خلق کرد.

سعدی

- آثار منظوم و ویژگی‌های آن: بوستان (در قالب مثنوی)
- آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: گلستان: نثر مسجع
- توضیحات:
  - او سی و پنج سال گرد جهان گشت، تجربه‌هایی فراوان و گوناگون اندوخت و از هر خرمنی خوشه‌ای چید.
  - در بیشتر قالب‌های ادبی طبع‌آزمایی کرده و شاهکارهایی ماندگار در ادب فارسی به یادگار گذاشته است. (ظاهر این هم‌لاط فیلی گل و بلبلیه، ولی از کنارشون ساده‌گذری‌ها، ممکنه تو امتحان همین چند قطره رو بدن و ازت پرسن به کرم شاعر اشاره داره.)
  - در کتاب درسی با این تعبیر از او یاد شده است:
    - استاد سخن
    - فرمانروای ملک سخن
  - در ادبیات تعلیمی ← سخنگوی ضمیر خودآگاه ایرانی
  - در غزل‌های عاشقانه ← سرآمد شاعران و نویسندگان

فخرالدین عراقی

- آثار منظوم و ویژگی‌های آن: مثنوی عشاق‌نامه: در هر فصل این معنوی به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است.
- آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: لمعات: در این کتاب سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر بیان شده.
- توضیحات: او صاحب غزل‌های عرفانی و زیباست.

نجم‌الدین رازی (معروف به نجم دایه)

- آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد
- ویژگی‌های این کتاب:
  - در بیان سلوک دین و تربیت انسانی نوشته شده است.
  - نثر کتاب گاهی ساده و گاهی دارای سجع و موازنه است.
  - نثری شیوا، آراسته و دل‌انگیز دارد.
  - در بین متون عارفانه از مرتبه‌ای والا برخوردار است.
  - در خلال موضوعات کتاب آیات و اشعاری از خود نویسنده و شاعران دیگر نقل می‌کند.
- توضیحات: از عارفان وارسته این دوره از منشیان و نویسندگان توانا

عطاملک جوینی

- آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: تاریخ جهانگشا
- در شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح
- نثر کتاب مصنوع و دشوار است.
- توضیحات:
  - خاندان او از افراد بانفوذ حکومت مغولان بودند.
  - وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت.
  - در سفرهای متعددی حضور داشت و اطلاعات فراوانی درباره تاریخ مغولان کسب کرد که موجب تألیف کتاب تاریخ جهانگشا شد.

خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی

آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: جامع‌التواریخ (با نثری پخته و عالمانه)

توضیحات: وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو

از چهره‌های علمی و سیاسی عصر ایلخانان

اقدام مهم فرهنگی او تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.

شمس قیس رازی

آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: المعجم فی معاییر اشعار العجم

ویژگی‌های این کتاب:

از نخستین و مهم‌ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است.

در مقدمه نثری مصنوع و در اصل کتاب نثری پخته و عالمانه دارد.

توضیحات: از نویسندگان زبردست این دوره است.

تمرین

(برگرفته از خودارزیابی کتاب درسی)

سؤال: موارد «الف» تا «و» را در جدول تکمیل کنید.

نام اثر	نام نویسنده	نوع نثر کتاب	موضوع و محتوا
الف	سعدی	مسجع	ب
مرصادالعباد	پ	ساده	ت
تاریخ جهانگشا	ث	ج	تاریخ

ت سلوک دین و تربیت نفس انسانی

پ نجم‌الدین رازی

ب حکمت و اخلاق

پاسخ: الف گلستان

ج مصنوع و دشوار

ث عظاملك جوينی

قرن هشتم

در این دوران به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج چه شد؟ فرصتی پدید آمد تا صاحبان عقاید مختلف عقاید خود را ابراز کنند.

در این دوره، قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی عرصه وسیعی یافت؛ به طوری که از شبه‌قاره هند تا آسیای صغیر بسیاری به این زبان سخن می‌گفتند. عراق عجم و مهم‌تر از آن شهر شیراز، هم‌چنان در حکم مرکز ادبی این عصر به شمار می‌رفت. با از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست ایرانی چه شد؟ قصیده‌سرایی از رونق افتاد. بعدش چه شد؟ زبان شعر جز در سروده‌های شاعران شاخص، مانند خواجو و حافظ به سستی گرایید.

نمونه امتحانی

هر کدام از عبارات زیر معرّف کدام اثر ادبی است؟ و نویسنده آن اثر کیست؟

الف) از مهم‌ترین و اولین آثار در حوزه علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است.

ب) حماسه‌ای عرفانی که قهرمانش انسانی پاک‌نهاد و خداجوست که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.

پ) این کتاب در بیان سلوک انسانی و تربیت نفس است. نثر آن گاهی ساده و گاهی دارای سجع و موازنه است.

پاسخ: الف) المعجم فی معاییر اشعار العجم - شمس قیس رازی

ب) مثنوی معنوی - مولانا جلال‌الدین بلخی

پ) مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد - نجم‌الدین رازی

مهم‌ترین شاعران و نویسندگان قرن هشتم

خواجوی کرمانی

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: چند مثنوی به پیروی از پنج‌گنج نظامی

این سروده‌ها، نشان‌دهنده استادی او در شاعری است.

(در این دو اثر بسیاری از معارف بشری و مسائل عرفانی را بیان کرده است.)

توضیحات: از غزل‌پردازان برجسته این دوره است.

غزل‌های او بر حافظ نیز اثرگذار بوده است. (پس یادت باشه، از نظامی تقلید کرده و روی حافظ اثر گذاشته.)

شعر او در مجموع کمال‌یافته و پخته است.

ابن یمین

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است. توضیحات: ❶ مردی دهقان‌پیشه بود.

❷ شاعر عصر سربداران

❸ در شعر خود قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا را مورد تأکید قرار داده.

❹ نمونه‌ای از اشعار او:

مرد آزاده در میان گروه
محترم آن‌گهی تواند بود
گرچه خوش‌خو و عاقل و داناست
که از ایشان به مالش استغناست
وان که محتاج خلق شد خوار است
گرچه در علم، بوعلی سیناست

حافظ

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: دیوان اشعار که بخش اعظم آن غزلیات است.

توضیحات: ❶ از شاعران سرآمد قرن هشتم

❷ با تلفیق عشق و عرفان غزل فارسی را به کمال رساند.

❸ لحن او گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی است.

❹ شعرش به قول خود او همه بیت‌الغزل معرفت است.

❺ در غزل او فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید.

سلمان ساوجی

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: ❶ مثنوی جمشید و خورشید او به شیوه داستان‌های نظامی سروده شده است.

توضیحات: ❷ دارای قصایدی در سبک عراقی است.

❸ در غزل توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته است. به این‌که از هر شاعری، در په زمینه‌ای اثر پذیرفته‌مسایی دقت کن.

❹ از دیگر شاعران سرآمد قرن ۸

عبید زاکانی

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: ❶ منظومه موش و گربه که در آن ناهنجاری‌های اجتماعی را به شیوه تمثیل و طنز بیان کرده.

آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: ❷ رساله دلگشا ❸ اخلاق‌الاشراف ❹ صد پند

توضیحات: ❶ شاعری شوخ‌طبع، خوش‌ذوق و آگاه که نکته‌یابی و انتقادات اجتماعی او معروف است.

❷ ناملايمات روزگار خویش را برنمی‌تافت و تزویر و ریاکاری حاکمان را در آثارش به تصویر می‌کشید.

حمدالله مستوفی

آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: ❶ تاریخ گزیده که تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ ه. ق. در بر می‌گیرد.

توضیحات: ❷ از مورخان مشهور ایران

قرن نهم

❶ بعد از حمله مغول، ایران دستخوش حمله بنیان‌برانداز دیگری شد که به وسیله تیمور گورکانی صورت گرفت. **چی شد** ← ابنیه فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور یکسره نابود گردید و هر آن‌چه پس از حمله مغول سالم یا نیمه‌سالم مانده بود، مثل فارس، یا در زمان ایلخانان مختصر تجدید حیات یافته بود، همه از میان رفت. تیموریان تقریباً از نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران حکومت کردند و ویرانگری‌های آنان ادامه داشت.

بازماندگان تیمور، همچون بازماندگان چنگیز کم

و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از

مدتی در ایران متمدن شدند.

هنرهایی چون مینیاتور، معماری و تذهیب ادامه پیدا کرد.

❷ **چی شد؟** تاریخ‌نویسی نیز ادامه یافت.

❸ ادبیات رونقی تازه گرفت و کسانی مانند جامی و دولت‌شاه سمرقندی کتاب‌های ارزشمندی

نوشتند. البته این رونق بنیادی نبود. در این دوره کتاب‌های تحقیقی، سطحی و ادبیات،

تقلیدی و فاقد نوآوری بود.

به سلسله اتفاقات بعد از مرگ تیمور دقت کن:

مرگ تیمور ^{سپس} پسرش شاهرخ شهر هرات را مرکز فرماندهی خود قرار داد و با علاقه‌ای که به هنر و فرهنگ اسلامی پیدا کرده بود از هنرمندان خوشنویس، نقاش و شاعر حمایت کرد. ^{سپس} نوه‌اش بایسنقر میرزا روی کار آمد. او هنرمند و هنردوست بود. در زمان او هنرمندان قرآن کریم و شاهنامه را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند. آثار ماندگاری از هنر اسلامی عرضه شد.

مهم‌ترین شاعران و نویسندگان قرن نهم

جامی

آثار منظوم و ویژگی‌های آن: تحفة‌الاحرار و چند مثنوی دیگر به پیروی از نظامی
 آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: **بهارستان** به تقلید از گلستان سعدی
 نفحات‌الانس که در آن شیوة تذکره‌الاولیای عطار را در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان به کار برد.
 توضیحات: معروف‌ترین شاعر این قرن
 ابیاتی از تحفة‌الاحرار:

گفت به مجنون صنمی در دمشق   کای شده مستغرق دریای عشق
 عشق چه و مرتبۀ عشق چیست؟   عاشق و معشوق در این پرده کیست؟
 عاشق یکرنگ و حقیقت‌شناس   گفت که ای محو امید و هراس
 نیست به‌جز عشق در این پرده کس   اول و آخر همه عشق است و بس
 به این‌که در هر زمینه‌ای از چه کسانی تقلید کرده‌سای دقت کن.

شاه نعمت‌الله ولی

آثار منظوم ویژگی‌های آن: دیوان شعرش مضامین عرفانی دارد.
 توضیحات: در تصوف و طریقت مقامی بلند داشته است.
 سرسلسله صوفیان نعمت‌اللهی به شمار می‌رود. از شاعران معروف قرن نهم است.

دولتشاه سمرقندی

آثار منثور و نظم آمیخته به نثر و ویژگی‌های آن‌ها: تذکره دولتشاه که آن را به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشت و شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی، از آغاز تا زمان مؤلف است.
 توضیحات: از نویسندگان این قرن است.

حالا تو بگو

- ۱- کدام شاعر جزء مقلدان نظامی نیست؟
 الف) ابن یمین   ب) خواجوی کرمانی   پ) جامی
- ۲- کدام مورد در وصف حافظ درست است؟
 الف) سرآمد شاعران قرن هفتم
 ب) شاعری شوخ‌طبع، خوش‌ذوق و آگاه
 پ) کدام اثر، منظوم است؟
- ۳- الف) رساله دلگشا   ب) تحفة‌الاحرار
 کدام مورد درباره تذکره دولتشاه نادرست است؟
- ۴- الف) به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشته شد.
 ب) مختص به شاعران زمان دولتشاه سمرقندی است.
- ۵- کدام اتفاق در نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم رخ داد؟
 الف) ادبیات رونقی بنیادین یافت.
 ب) هنرهایی چون مینیاتور و تذهیب آغاز شدند.
- ۶- کدام کتاب، تاریخ ایران تا ۷۳۰ ه. ق. را شامل می‌شود؟
 الف) تاریخ گزیده   ب) تاریخ جهانگشا   پ) جامع‌التواریخ

پاسخ: ۱) گزینه «الف» ۲) گزینه «ب» (درست است که حافظ نیز گاهی لحن طنز دارد، ولی حداکثر مواقع شعر او جدی است و شوخ‌طبعی صفت شاعری چون عبید زاکانی است.) ۳) گزینه «ب» (مثنوی است) ۴) گزینه «پ» ۵) گزینه «ب» (در کتاب گفته‌شده تذهیب و مینیاتور ادامه یافت.) ۶) گزینه «الف»

نام فرد	نجم‌الدین کبری عطار نیشابوری	کمال‌الدین اسماعیل	المستعصم بالله	شاهرخ	بایسنقر میرزا	امیر علیشیر نوایی
توضیح	در حمله مغول کشته شدند.	مداح جلال‌الدین خوارزمشاه که در حمله مغول کشته شد.	آخرین خلیفه عباسی	پسر تیمور	نوه تیمور	تشویق کننده دولت‌شاه سمرقندی برای نوشتن تذکره

تقلیدها و اثرپذیری‌ها

فرد اثرپذیر	حافظ	خواجوی کرمانی (در مثنوی‌هایش)	سلمان ساوجی (در غزل)	سلمان ساوجی (در مثنوی جمشید و خورشید)	جامی (در بهارستان)	جامی (در مثنوی‌هایی مانند تحفة الاحرار)	جامی (در نوحات‌الانس)
فرد یا کتاب اثرگذار	خواجوی کرمانی	از پنج گنج نظامی	سعدی و مولوی	نظامی	گلستان سعدی	نظامی	از تذکره‌الاولیای عطار

؟ خودارزیابی

- ۱- حمله مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تأثیراتی گذاشت؟
- ۲- دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی‌های زبانی بررسی کنید.
- ۳- شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب مقایسه کنید.
- ۴- فکر و اندیشه غالب بر آثار مولانا جلال‌الدین را بیان کنید.
- ۵- چه عواملی سبک ادبیات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آن‌ها را بررسی کنید.
- ۶- کدامیک از ویژگی‌های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد؟
- ۷- جدول زیر را تکمیل کنید.

نام نویسنده	نوع نثر کتاب	موضوع و محتوا
گلستان		
مرصادالعباد		
تاریخ جهانگشا		

پاسخ: ۱ موجب شد بنیان فرهنگ و اخلاق، تباه و ویران شود و مردم سرخورده و دل‌مرده شده و به عرفان پناه بردند. شعر عرفانی با تکیه بر عواطف انسانی و ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادی و بی‌ثباتی دنیا، انسان نومید آن روزگار را تسکین بخشید. هم‌چنین زبان و ادبیات فارسی مانند بسیاری از دانش‌های دیگر، دچار نابسامانی و سستی شد.

۲ (۱) گرایش به ساده‌نویسی با آثاری مانند طبقات ناصری و مرصادالعباد

(۲) روی آوردن به پیچیده‌نویسی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت، مانند: تاریخ وصاف و تاریخ جهانگشا

۳ قالب شعری در سبک خراسانی قصیده است و در خدمت ستایش فرمانروایان، توصیف طبیعت اما در سبک عراقی، غزل، به عنوان زبان دل و عشق گسترش یافت. مثنوی، میدان فراخی برای ظهور مضامینی مانند عاطفه، اخلاق و عرفان پدید آورد و نمونه‌های ارزشمندی مثل مثنوی معنوی سروده شد.

۴ مولوی آثار جاودانه‌ای در دو محور اندیشه و احساس پدید آورد. وی در مثنوی معنوی و دیوان شمس به بیان معارف بشری و مسائل عرفانی پرداخت.

۵ برخی از عوامل سیاسی و اجتماعی، مانند:

(۱) حمله مغول‌ها (۲) روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی (۳) تغییر مرکزیت ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

۶ پرهیز از زهد ریایی - توجه به صفا و پالایش درون - برتری عشق بر عقل - بی‌اعتباری دنیا - اعتقاد به قضا و قدر - تکیه بر عواطف انسانی و

ترویج روحیه تسامح و تساهل - خدمت به خلق

۷ گلستان: سعدی - مسجع - در اخلاق و حکمت

مرصادالعباد: نجم‌الدین رازی - شیوا، آراسته و دل‌انگیز، گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه - در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی

تاریخ جهانگشا: عطاملک جوینی - مصنوع و دشوار - در شرح ظهور چنگیزخان و احوال فتوحات او و تاریخ خوارزمشاهیان و فتح قلعه‌های اسماعیلیه

و حکومت جانشینیان حسن صباح

- ح) از غزل پردازان قرن هشتم و تأثیرگذار بر حافظ و در مثنوی از پیروان نظامی است. (.....)
- خ) از نویسندگان زبردست سبک عراقی است؛ اثر معروف او، از نخستین و بهترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر به شمار می‌رود. (.....) (نوبنی فرداد ۱۳۰۳)
- د) از موزخان مشهور ایران است و موضوع کتابش تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران است. (.....) (نوبنی فرداد ۱۳۰۳)
- ۴- در هر یک از موارد زیر، واژه‌های درست را از داخل کمانک انتخاب کنید.

- الف) عبید زاکانی در منظومه (موش و گربه - اخلاق‌الاشرف) ناهنجاری‌های اجتماعی را بیان کرده است.
- ب) ابن یمین قدرت شاعری خود را در زمینه (قطعات اخلاقی - مضامین عرفانی) آشکار کرده است.
- پ) از میان آثار منثور مولانا (مکاتیب - مجالس سبعه) مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست.
- ۵- شاعر متناسب با هر گزاره را از کمانک مقابل آن انتخاب کنید.

(همهانگ کشوری - شهریور ۱۳۰۲)

- الف) چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی سروده است و غزل‌هایش بر حافظ تأثیرگذار بوده است. (خواجه کرمانی - سلمان ساوجی)
- ب) شاعری که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی خود آشکار کرده است و در شعرش قناعت‌پیشگی را مورد تأکید قرار داده است. (حافظ - ابن یمین)

۶- پیامدهای حمله مغول به ایران را بنویسید. (۴ مورد)

۷- کمال‌الدین اسماعیل شعر زیر را درباره کدام واقعه سروده است؟

«کس نیست که تا بر وطن خود گرید
بر حال تباه مردم بد گرید

دی بر سر مرده‌ای دوصد شیون بود
امروز یکی نیست که بر صد گرید»

۸- شعر عرفانی با تکیه بر چه عناصری انسان نومید روزگار را تسکین بخشید؟

۹- چرا «سبک عراقی» به این نام خوانده شد؟

۱۰- وضعیت زبان و ادبیات فارسی در قرن هفتم را بررسی کنید.

۱۱- چهار ویژگی از ویژگی‌های شعر را در قرن هفتم بنویسید.

۱۲- موارد مرتبط به هم را به یکدیگر وصل کنید.

الف) زبان دل و عشق	●	●	۱) قصیده
ب) بیان بسیاری از معارف بشری و مسایل عرفانی	●	●	۲) مثنوی معنوی و دیوان شمس
پ) در خدمت ستایش فرمانروایان	●	●	۳) مثنوی
ت) میدان فراخ برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان	●	●	۴) غزل

۱۳- قهرمان حماسه عرفانی مثنوی مولوی چه خصوصیتی دارد؟

۱۴- دو جریان نثر در قرن هفتم را بنویسید. (با ذکر مثال)

۱۵- چرا قصیده در قرن هشتم، ضعیف شد؟

۱۶- لحن حافظ در اشعارش چه ویژگی‌هایی دارد؟

۱۷- ذوق و هنر عبید زاکانی در چه چیزی جلوه‌گر شده است؟

۱۸- منظومه تمثیلی «موش و گربه» اثر کیست؟ موضوع آن چیست؟

۱۹- حمله بنیان‌برانداز دوم پس از غارت‌های مغولان، توسط چه کسی بود؟

۲۰- محتوای دیوان شاه نعمت‌الله ولی چیست؟

۲۱- «تاریخ گزیده» اثر کیست؟ موضوع آن چیست؟

۲۲- اقدام مهم فرهنگی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی چه بود؟

۲۳- چرا در اواخر دوره مغول زبان عربی از رواج افتاد و زبان فارسی رونق بیشتری گرفت؟

۲۴- با توجه به شعر زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید.

«گفت به مجنون صنمی در دمشق
کای شده مستغرق دریای عشق
عشق چه و مرتبه عشق چیست؟
عاشق و معشوق در این پرده کیست؟
عاشق بکرنگ و حقیقت‌شناس
گفت که ای محو امید و هراس
نیست به جز عشق در این پرده کس
اول و آخر همه عشق است و بس»

الف) معروف‌ترین شاعر قرن نهم که شعر بالا را سروده است، کیست؟

ب) کتاب «نفحات الانس» را به شیوه کدام اثر عطار نوشته است؟

پ) کدام یک از دو اثر داخل کمانک متعلق به این شاعر است؟ (تحفة الاحرار - لمعات)

۲۵- جدول زیر را کامل کنید.

نام اثر	موضوع	نوع نثر	نویسنده
	بیان سلوک دین و تربیت و نفس انسانی		نجم دایه
تاریخ جهانگشا			
	علم عروض، قافیه و بدیع و نقد شعر		شمس قیس رازی
جامع‌التواریخ		عالمانه و پخته	

(برگرفته از امتحانات مدارس کشور)

(برگرفته از امتحانات مدارس کشور)

۲۶- جدول زیر را کامل کنید. (اطلاعات زیر دربارهٔ جامی است و آثاری را که به تقلید از شاعران پدید آورده است.)

نام اثر	به تقلید از ..... اثر .....
بهارستان	..... سعدی
.....	تذکرهٔ الاولیا .....
تُحَفَةُ الاحرار	..... نظامی

(هماهنگ کشوری - شهریور ۱۴۰۲)

۲۷- نام صاحب هر یک از آثار زیر را بنویسید.

(ب) مثنوی عشاق نامه:

(الف) مثنوی جمشید و خورشید:

(هماهنگ کشوری - فرورداد ۱۴۰۲)

۲۸- هر یک از آثار ستون «الف» را به شاعر یا نویسندهٔ آن در ستون «ب» وصل کنید. (در ستون «ب» یک مورد اضافی است.)

آثار	شاعر یا نویسنده
«الف»	«ب»
الف) مجالس سبعة ب) جمشید و خورشید	۱) سلمان ساوجی ۲) ابن یمین ۳) مولوی

۲۹- توضیح ستون «الف» را به مورد متناسب آن در ستون «ب» وصل کنید. (در ستون «ب» یک مورد اضافی است. با کمی تغییر)

(هماهنگ کشوری - فرورداد ۱۴۰۲)

«الف»	«ب»
از مورخان مشهور ایران و نویسندهٔ کتاب «تاریخ گزیده» است.	۱) فخرالدین عراقی ۲) حمدالله مستوفی

۳۰- در هر یک از ابیات این قطعهٔ ابن یمین، کدام یک از دو مضمون پر کاربرد شعر او دیده می‌شود؟

الف) ابن یمین اگر همه عالم به کام توست	باید کز آن فرح نفزاید دل تو را (.....)
ب) و ر ملک کائنات ز دستت برون شود	هان تا غمش ز جا نریاید دل تو را (.....)
پ) قانع شو و متابعت عقل پیر کن	کز بند غم جز او نگشاید دل تو را (.....)
ت) چون هست و نیست نماند به یک قرار	آن به کز آن به ییاد نیاید دل تو را (.....)
ث) جز صیقل قناعت و استادی خرد	از زنگ حرص کس نزیاید دل تو را (.....)

۳۱- این بیت از نجم‌الدین رازی در پیوند با کدام تحولات فکری عصر نویسنده قابل توجیه و ارزیابی است؟

«دست از جهان بدار و ازو پای بازکش / کآن را بگان به کافر تاتار می‌دهند» (تاتار = مغول)

۳۲- دربارهٔ قاعدهٔ قافیه و چگونگی رعایت آن در این رباعی کمال‌الدین اسماعیل توضیح دهید.

«کس نیست که تا بر وطن خود گرید / بر حال تباه مردم بد گرید
دی بر سر هر مرده‌ای دو صد شیون بود / امروز یکی نیست که بر صد گرید»

۳۳- این ابیات ابن یمین، بیانگر کدام تحولات فرهنگی و ادبی در دوران پس از حملهٔ مغول است؟

«بزرگان عراقی را بگوئید / از این‌جا رجعتش سوی خراسان
گر اصحاب خراسانش بپرسند / چو این‌جا از کرم نشنید بویی
که چاکر بس که این‌جا بی‌نوا زیست / در این‌ده‌روزه باشد غایتش بیست
که در ملک عراق اهل کرم کیست، / جواب آن چه گوید؟ مصلحت چیست؟»

۳۴- در این ابیات مولانا، کدام یک از مفاهیم و مضامینی که شاعران برای تسکین به آن روی آوردند مشهود است؟

«اگر مر تو را صلح آهنگ نیست / مرا با تو ای جان سر جنگ نیست
تو در جنگ آبی روم من به صلح / خدای جهان را جهان تنگ نیست
هم آب و هم آتش برادر بُدند / بین اصل هر دو به جز سنگ نیست»

۳۵- کدام گزینه از عوامل زمینه‌ساز تغییر سبک در قرن هفتم نیست؟

- تغییر جغرافیایی مرکزیت ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم
- آسیب‌های عمده به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران

۳۶- توضیحات زیر کدام اثر را معرفی می‌کند؟

«فخرالدین عراقی در این مثنوی در هر فصل به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن خود را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است.»

(۲) عشاق نامه

(۱) لمعات

۳۷- کدام گزینه درباره مولوی درست نیست؟

- (۱) از شاخص‌ترین شاعران عارف که در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه‌ای پدید آورد.
- (۲) مثنوی عشاق‌نامه را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است.
- (۳) در مثنوی معنوی، او مسائل مهم انسانی را به ظرافت و زیبایی بیان کرده است.
- (۴) در دیوان شمس او با غزل‌های شورانگیز، جدایی انسان را از عالم معنا بسیار عمیق سروده است.

۳۸- توضیح زیر معرف کدام شخصیت و چهره ادبی است؟

«از نویسندگان زبردست قرن هفتم است و اثر معروفی در علم عروض و قافیه، بدیع و نقد شعر به نثری عالمانه و ساده دارد.»

- (۱) خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی
- (۲) عطاملک جوینی
- (۳) شمس قیس رازی
- (۴) نجم دایه

۳۹- مهم‌ترین کتاب خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی ..... است که نثری ..... و پخته دارد.

- (۱) تاریخ گزیده - مصنوع
- (۲) جامع‌التواریخ - ساده
- (۳) تاریخ ووصاف - عالمانه
- (۴) جامع‌التواریخ - عالمانه

۴۰- عبید زاکانی در کدام‌یک از آثار خود، ناهنجاری‌های اجتماعی را به نحوی مؤثر بیان کرده است؟

- (۱) رساله دلگشا
- (۲) اخلاق‌الاشرف
- (۳) صد پند
- (۴) موش و گربه

۴۱- چهره و سبک حافظ در کدام گزینه نادرست معرفی شده است؟

- (۱) شاعر عصر سربداران، در قطعات اخلاقی، قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا را مورد تأکید قرار داده است.
- (۲) لحن او گزنده، طنزآمیز، سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی است.
- (۳) در غزل او، فرهنگ گذشته ایرانی با همه کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید.
- (۴) سبک غزل‌سرایی خواجهی کرمانی را با رندی و کمال هنری به اوج تعالی و زیبایی رسانده است.

۴۲- کدام گزینه درباره دوره تیموریان درست نیست؟

- (۱) علاوه بر اشاعه هنرهایی مثل مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ‌نویسی هم به همان اسلوب ساده رواج یافت.
- (۲) ادبیات رونقی تازه گرفت و امثال جامی و دولت‌شاه کتاب‌های ارزشمندی نوشتند.
- (۳) رونق در زمینه ادبیات بنیادی نیست.
- (۴) کتاب‌های تحقیقی، عمیق و ادبیات هم تقلیدی است.

۴۳- در زمان ..... هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامه فردوسی را به خط خوش نوشتند.

- (۱) تیمور
- (۲) شاهرخ
- (۳) بایسنقر میرزا
- (۴) چنگیز

۴۴- کدام گزینه نادرست است؟

- (۱) جامی نفحات‌الانس را به تقلید از گلستان سعدی نوشت.
- (۲) دیوان شاه نعمت‌الله حاوی مضامین عرفانی است.
- (۳) دولت‌شاه سمرقندی تذکره خود را به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشته است.
- (۴) مثنوی جمشید و خورشید سلمان ساوجی به تقلید از نظامی سروده شده است.

۴۵- کدام‌یک از آثار جامی، در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان است؟

- (۱) نفحات‌الانس
- (۲) بهارستان
- (۳) تحفة‌الاحرار
- (۴) لمعات

۴۶- عبارت زیر معرف کدام شخصیت است؟

«این شوخ‌طبع آگاه نه‌تنها در شعر که در نثر نیز طنزهای ماندگاری نوشته که گاه تا مرز هجو و هزل پیش رفته است.»

- (۱) ابن یمین
- (۲) عبید زاکانی
- (۳) حافظ
- (۴) سلمان ساوجی

۴۷- شعر زیر از کیست؟ موضوع آن چیست؟

«مرد آزاده در میان گروه
محترم‌آنگهی تواند بود
وان که محتاج خلق شد، خوار است
گرچه خوش‌خو و عاقل و داناست
که از ایشان به مالش استغناست
گرچه در علم بوعلی سیناست»

- (۱) ابن یمین - قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا
- (۲) حافظ - خیرخواهی و اصلاح‌طلبی
- (۳) خواجهی کرمانی - قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا
- (۴) سعدی - خیرخواهی و اصلاح‌طلبی

۴۸- در غزل کدام‌یک از شاعران فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید؟

- (۱) سعدی
- (۲) ابن یمین
- (۳) حافظ
- (۴) خواجهی کرمانی

(هماهنگ کشوری - فرداد ۱۴۰۲)

۴۹- مؤسس ربع رشیدی کدام کتاب را تألیف کرده است؟

- (۱) تاریخ جهانگشا (۲) طبقات ناصری (۳) تاریخ گزیده (۴) جامع التواریخ

(هماهنگ کشوری - فرداد ۱۴۰۲)

۵۰- در قرن هفتم، کدام شاعر در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه‌ای پدید آورده است؟

- (۱) جلال‌الدین رومی (۲) عطاملک جوینی (۳) فخرالدین عراقی (۴) نجم رازی

(هماهنگ کشوری - فرداد ۱۴۰۲)

۵۱- موضوع و محتوای کتاب «نفحات الانس جامی» چیست؟

- (۱) اصول اخلاقی (۲) بیان حقایق عرفانی (۳) بیان سلوک دین (۴) معارف بشری

(برگرفته از امتحانات مدارس کشور)

۵۲- در کدام گزینه، هر دو اثر از یک مؤلف نیست؟

- (۱) عشاق نامه - لمعات (۲) صد پند - رساله دلگشا (۳) تحفة الاحرار - بهارستان (۴) فیه مافیة - مجالس پنج‌گانه

۵۳- مضمون کدام بیت با ویژگی قهرمان ترسیم‌شده در مثنوی مولوی ارتباطی ندارد؟

- (۱) گرد نفس دزد و کار او میبچ هرچه آن نه کار حق هیچ است هیچ
 (۲) گاو نفس خویش را زوتر بکش تا شود روح خفی زنده و پُهش (زوتر: زودتر/ خفی: پنهان/ پُهش: بهوش، هوشیار)
 (۳) متهم کن نفس خود را ای فتی متهم کم کن جزای عدل را
 (۴) هر نفس مگری و در هر مکر، ز آن غرقه صد فرعون با فرعونیان

۵۴- با توجه به محتوای توضیحات هر گزینه، کدام یک از موارد زیر از تذکره دولت‌شاه سمرقندی نیست؟

- (۱) مناقب و بزرگواری عنصری اظهار من الشمس است و سرآمد شعرای روزگار سلطان محمود بوده و پیشوا و مقدم طائفة شعرا استاد عنصری بود.
 (۲) مسعود بن سعد سلمان جرجانی است و دیوان او در عراق عجم و طبرستان شهرتی عظیم دارد و اشعار عربی نیز بسیار دارد و در آخر عمر ترک مداحی سلاطین و امرا نموده.
 (۳) شیخ نظامی را از علوم ظاهری و مصطلحات رسمی بهره تمام بوده است. عمر گرنامه را از اول تا به آخر به قناعت و تقوا و عزلت و انزوا گذرانیده است.
 (۴) فصیحی جرجانی، از جمله ملازمان امیر عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس است و قصه وامق و عذرا را به نظم آورده و بسیار خوب گفته است.

پاسخ شامه

درس اول: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم

- ۱. الف** نادرست؛ تاریخ جهانگشا و تاریخ وصاف آثار مربوط به جریان پیچیده‌نویسی تاریخی‌اند.
- ب** نادرست؛ تأسیس ربع رشیدی اقدام خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی است.
- پ** درست **ت** نادرست؛ لمعات عراقی در قالب نظم و نثر است.
- ث** نادرست؛ تاریخ گزیده دربرگیرنده تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه و نیز خلفای عباسی و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰ ه. ق بوده است.
- ج** نادرست؛ پس از مرگ تیمور، شاهرخ توانست شهر هرات را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد.
- چ** درست
- ح** نادرست؛ حافظ با تلفیق عشق و عرفان، غزل را به کمال رساند.
- خ** نادرست؛ مرصادالعباد، نوشته نجم‌الدین رازی (معروف به نجم دایه) است.
- د** نادرست؛ اواخر حکومت مغول
- ذ** نادرست؛ توضیحات درباره حافظ است.
- ر** درست
- ز** نادرست؛ دولت‌شاه سمرقندی کتاب «تذکره دولت‌شاه» را به تشویق امیر علی شیر نوایی نوشته است. صد پند اثر عبید زاکانی است.
- ژ** درست
- س** نادرست؛ عبید منظومه «موش و گربه» را به شیوه طنز و تمثیل بیان کرده است.
- ش** نادرست؛ مرکز ادبی و سیاسی به عراق عجم تغییر یافت، نه عراق عرب.
- ص** نادرست؛ کمال‌الدین اسماعیل، مداح جلال‌الدین خوارزمشاه بود.
- ض** درست
- ط** نادرست؛ نثر المعجم در اصل کتاب ساده و عالمانه است. (در مقدمه مصنوع است.)
- ظ** درست؛ این آثار تحت تأثیر مثنوی‌های نظامی سروده شده‌اند.
- ع** نادرست؛ «عشاق‌نامه»، مثنوی و به نظم است. «لمعات» به نظم و نثر است.
- ۲. الف** هفتم - دهم **ب** بینابین - آذربایجانی - سبک عراقی
- پ** کمال‌الدین اسماعیل **ت** مولوی
- ث** اندیشه - احساس **ج** پنج گنج نظامی
- چ** حافظ **ح** سعدی - مولوی - عراقی
- خ** هشتم - دهم **د** شاه نعمت‌الله ولی
- ذ** سطحی - تقلیدی **ر** قصیده - غزل
- ۳. الف** عطاملک جوینی **ب** نجم‌الدین رازی
- پ** خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی **ت** سعدی
- ث** جامی **ج** فخرالدین عراقی
- چ** شاه نعمت‌الله ولی **ح** خواجه کرمانی
- خ** شمس قیس رازی **د** حمدالله مستوفی
- ۴. الف** موش و گربه **ب** قطعات اخلاقی
- پ** مکاتیب
- ۵. الف** خواجه کرمانی **ب** ابن یمین
- ۶. ۱** رساندن آسیب‌های عمده به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران
- ۲** ویران شدن خراسان که کانون فرهنگ ایران بود.
- ۳** از بین رفتن مدارس که مهد علم و فرهنگ بودند.
- ۴** کشته شدن بزرگانی مثل نجم‌الدین کبری، عطار، کمال‌الدین اسماعیل
- ۵** بر اثر حملات وحشیانه مغول و پس از آن تیمور، مردم سرخورده و دل‌مرده به عرفان پناه بردند تا آرامش یابند.
- ۷** قتل عام سال ۶۳۳ ه. ق. مغولان در اصفهان
- ۸** با تکیه بر عواطف انسانی و ترویج روحیه تسامح و تساهل / خدمت به خلق / آزادی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا

- ۹.** دلیل نام‌گذاری این سبک، این است که بعد از مغول کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد. شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره، غالباً از شهرهای عراق عجم (اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و ...) هستند.
- ۱۰. ۱** زبان و ادبیات فارسی رو به سستی و نابسامانی نهاد، زیرا بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته شدند و یا متواری شدند و دیگر از دربارهای ادب‌دوست و فرهنگ‌پرور خبری نبود.
- ۲** دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور نابود شدند.
- ۱۱. ۱** پاکیزه، نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق آسمانی و انسانی است.
- ۲** کمرنگ شدن قالب قصیده به دلیل بی‌توجهی اکثر شاعران به حاکمان
- ۳** گسترش غزل به عنوان زبان دل و عشق
- ۴** برجسته شدن قالب مثنوی برای ظهور مضامینی مانند عاطفه، اخلاق و عرفان
- ۱۲. الف** ← (۴) غزل
- ب** ← (۲) مثنوی معنوی و دیوان شمس
- پ** ← (۱) قصیده **ت** ← (۳) مثنوی
- ۱۳** انسان پاک‌نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.
- ۱۴. ۱** جریان ساده‌نویسی: آثاری مثل طبقات ناصری و مرصادالعباد
- ۲** پیچیده‌نویسی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت: آثاری مثل تاریخ وصاف و تاریخ جهانگشا
- ۱۵** به دلیل از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست و ایرانی تبار
- ۱۶** گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی
- ۱۷** در نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی
- ۱۸** اثر عبید زاکانی - ناهنجاری‌های اجتماعی را به شیوه طنز و تمثیل بیان کرده است.
- ۱۹** حمله تیمور گورکانی
- ۲۰** حاوی مضامین عرفانی است.
- ۲۱** حمدالله مستوفی - دربرگیرنده تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰ ه. ق. است.
- ۲۲** تأسیس عمارت ربع رشیدی که در حکم دانشگاه آن زمان بود.
- ۲۳** پایان یافتن خلافت عباسی و برچیده شدن حکومت آخرین خلیفه عباسی، المستعصم بالله
- ۲۴. الف** جامی **ب** تذکره‌الاولیا **پ** تحفة الاحرار
- ۲۵**

نویسنده	نوع نثر	موضوع	نام اثر
نجم دایه	شبهه آراسته و دل‌انگیز؛ گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه	بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی	مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد
عطاملک جوینی	مصنوع و دشوار	شرح ظهور چنگیزخان، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان و ...	تاریخ جهانگشا
شمس قیس رازی	ساده و عالمانه	علم عروض و قافیه و بدیع و نقد شعر	المعجم فی معاییر اشعار العجم
خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی	عالمانه و پخته	تاریخ	جامع‌التواریخ

- ۲۶** بهارستان به تقلید از گلستان سعدی / نفعات‌الانس به تقلید از تذکره‌الاولیای عطار / تحفة الاحرار به تقلید از مخزن‌الاسرار نظامی

۲۷. الف سلمان ساوجی ب فخرالدین عراقی

۲۸. الف مولوی ب سلمان ساوجی

۲۹. حمدالله مستوفی

۳۰. الف بی‌اعتباری دنیا (از به کام بودن عالم نباید شاد شد).

ب بی‌اعتباری دنیا (به خاطر از دست دادن هیچ چیز، غمگین نباش).

پ قناعت‌پیشگی

ت بی‌اعتباری دنیا (هیچ چیز به یک قرار و شیوه ثابت نمی‌ماند).

ث قناعت‌پیشگی

۳۱. پس از حمله مغول، برای آرامش و تسکین، گرایش به تصوف رواج یافت. در این بیت، شاعر توصیه می‌کند که باید از جهان و در واقع تعلقات مادی دست کشید. چراکه جهان آن قدر بی‌ارزش است که آن را به مغولان داده‌اند. در واقع این دیدگاه که جهان بی‌ارزش و لایق مغولان است، کمک می‌کند که اشغال و کشتار سرزمین‌های اسلامی را توجیه کنند و تاب بیاورند.

۳۲. مطابق قاعده (۲) قافیه (سال دهم)، اشتراک در صامت‌های ساکن پایانی به همراه یک مصوت پیش از آن‌ها، حروف اصلی قافیه را تشکیل می‌دهند. در این رباعی، واژه «گرید» ردیف و «خود»، «بد» و «صد» واژه‌های قافیه هستند. حروف اصلی قافیه، مصوت «ـ» و صامت «د» هستند. نکته مهم درباره واژه «خود» این است که برخلاف امروز، در گذشته با «ـ» تلفظ می‌شده است. اگر «خود» را با تلفظ امروزی بخوانیم، با دو واژه دیگر هم‌قافیه نمی‌شود.

۳۳. نبود درباره‌های ادب‌دوست و فرهنگ‌پرور و متواری شدن دانشمندان و ادیبان و در نتیجه سستی و ناسامانی حاکم بر ادبیات

۳۴. روحیه تساهل و تسامح و عواطف انسانی

۳۵. ۲ آسیب‌های عمده به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران از پیامدهای حمله مغولان به ایران بود.

۳۶. ۲ لمعات در قالب نظم و نثر است.

۳۷. ۲ مثنوی عشاق‌نامه اثر فخرالدین عراقی است، نه مولوی.

۳۸. ۳ شمس قیس رازی کتاب «المعجم فی معاییر اشعار العجم» را در علم عروض و قافیه، بدیع و نقد شعر نوشته است.

۳۹. ۴ جامع‌التواریخ - نثری عالمانه و پخته دارد.

۴۰. ۴ مثنوی «موش و گربه» اثر عبید زاکانی است که وضع ناهنجاری‌های اجتماعی را به شیوه طنز و تمثیل بیان کرده است.

۴۱. ۱ شاعر عصر سربداران و سراینده قطعات اخلاقی، ابن یمین است، نه حافظ.

۴۲. ۴ کتاب‌های تحقیقی سطحی و ادبیات هم تقلیدی است. (در عصر تیموریان رونق ادبیات، بنیادی نیست).

۴۳. ۳ بایسنقر میرزا پسر شاهرخ، هنرمند و هنردوست بود و در زمان او قرآن و شاهنامه را با خط خوش نگاهاشتند.

۴۴. ۱ جامی نفحات‌الانس را به تقلید از تذکرة‌الاولیای عطار و بهارستان را به تقلید از گلستان نوشته است.

۴۵. ۱ نفحات‌الانس به تقلید از تذکرة‌الاولیای عطار در ذکر احوال عارفان نوشته شده است.

۴۶. ۲ عبید زاکانی شاعر طنزپرداز آگاه و منتقد مسائل سیاسی - اجتماعی عصر خود.

۴۷. ۱ ابن یمین. او در قطعات اخلاقی خود بر قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا تأکید کرده است.

۴۸. ۳ حافظ شاعر قرن هشتم. در غزل او فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید.

۴۹. ۴ جامع‌التواریخ

۵۰. ۱ مولانا جلال‌الدین رومی یا همان مولوی

۵۱. ۲ بیان حقایق عرفانی

۵۲. ۴ «فیه‌ما‌فیه» اثر مولوی و «مجالس پنج‌گانه» اثر سعدی است.

مولوی «مجالس سبعة» را نوشته است. دیگر گزینه‌ها: ۱ فخرالدین عراقی ۲ عبید زاکانی ۳ جامی

۵۳. ۴ قهرمان مثنوی مولوی، انسان پاک‌نهاد خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد. در سه بیت نخست، به این موضوع اشاره شده. در بیت «ت» واژه «نفس» مجاز از لحظه و مدت کوتاه است و به «نفس» و نبرد با آن ارتباطی ندارد.

۵۴. ۳ این گزینه، متعلق به «نفحات‌الانس» جامی است. در توضیحاتی که درباره نظامی آمده، فقط به جنبه‌هایی پرداخته شده که مرتبط با احوال و حقایق عرفانی است.

سه گزینه دیگر متعلق به تذکرة‌الشعراى دولت‌شاه سمرقندی است. در این سه گزینه، توضیحات درباره جایگاه و مهارت شاعری فرد مورد اشاره است.

درس دوم: پایه‌های آوایی

۵۵. الف پایه ب وزن شعر

ب توالی چند ضرب آهنگ ت بنای

۵۶. با در پی هم قرار گرفتن پایه‌های آوایی (یا ارکان) و درنگ‌هایی که در پایان هر پایه می‌آید.

۵۷. الف نظم دیداری و شنیداری را به ما نشان می‌دهند.

ب سبب درک پایه‌های آوایی و لذت از موسیقی متن می‌شود.

۵۸. با خوانش درست ابیات و جداسازی پایه‌ها و خانه‌ها، بعد از هر پایه، درنگی به وجود می‌آید. درنگ‌های پایان هر پایه، مرز پایه‌های آوایی را به ما نشان می‌دهد.

۵۹. مه‌زبان

۶۰. اگر ت / ز آمو / خُ تَن سَر / پ تابی

۶۱.

پایه‌های آوایی مصراع	چ	را	چ	ن	لا	ل	خ	ن	ن	دل	ن	با	شَم
----------------------	---	----	---	---	----	---	---	---	---	----	---	----	-----

۶۲. الف

مصراع اول	خُ	شا	از	نی	خُ	شا	از	سَر	سُ	رو	دن
مصراع دوم	خُ	شا	نی	نا	مِ	ای	دی	گر	سُ	رو	دن

ب

مصراع اول	با	زا	مَدَم	چُن	عی	د	نو	تا	فَد	ل	زَن	دان	بَش	گ	نَم	
مصراع دوم	وین	چَر	خ	مَر	دَم	خا	ر	را	چَن	گَا	لُ	دَن	دان	بَش	ک	نَم

۶۳

چ	صَح	را	بی	چ	خُز	را	بی	چ	دَر	گَا	هی	ن	می	دا	نَم
---	-----	----	----	---	-----	----	----	---	-----	-----	----	---	----	----	-----

۶۴

غُ	مَش	دَر	نَ	هان	خَا	نِ	ی	دِل	نِ	شی	نَد
پ	نا	زی	کِ	لی	لی	پ	مَح	مِل	نِ	شی	نَد

۶۵

کَا	شَو	بُ	قَر	بَر	آ	سِ	مَا	نَم	مِی	ز	وَد				

۶۶
